

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОВОЄННОГО УПОРЯДКУВАННЯ УРБАНІСТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ, ЗРУЙНОВАНОГО ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF POST-WAR ARRANGEMENT OF THE UKRAINIAN URBAN SPACE DESTROYED AS A RESULT OF MILITARY ACTION

УДК 332.025(332.145): 355.018

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.75-11>

Тютюнник Г.О.

к.е.н., науковий співробітник,
вчений секретар
відділу економіко-екологічного розвитку
приморських регіонів
ДУ «Інститут ринку
і економіко-екологічних досліджень
НАН України»

Купінець Л.Є.

д.е.н., професор,
головний науковий співробітник
відділу економіко-екологічного розвитку
приморських регіонів
ДУ «Інститут ринку
і економіко-екологічних досліджень
НАН України»

Tiutiunnyk Hanna

SO "Institute of Market
and Economic&Ecological Research
of the NAS of Ukraine"

Kupinets Larysa

SO "Institute of Market
and Economic&Ecological Research
of the NAS of Ukraine"

У статті розроблено концептуальні засади відбудови українських міст (сіл, селищ), зруйнованих внаслідок бойових дій, а саме представлені необхідні до виконання задачі, інструменти їх вирішення, шляхи та результати. Обґрунтовано, що упорядкування урбаністичного простору країни повинно базуватися на принципах типології міст, визначення потреб населення, пріоритетності, інноваційної інклюзивності, емоційного та духовного зцілення, амб'єнс, атмосфери, відновлення об'єктів захисту. Розкрито сутність кожного з принципів розбудови нової моделі країни на засадах сталості, інноваційності, інклюзивності та креативності. Проаналізовано сучасний світовий досвід щодо відбудови міст, постраждалих від воєнних конфліктів. Окреслено основні напрями Плану дій щодо відродження українських населених пунктів на основі аналізу поточної ситуації в Україні за наявними офіційними даними щодо збитків від впливу бойових дій.

Ключові слова: урбаністичний простір, місто, повоєнне відновлення, амб'єнс, атмосфера, культурна спадщина, економічні збитки, військові дії.

The article outlines the main directions of the Action Plan (rational, inclusive, green, efficient, nonlinear reproduction, increasing economic productivity, stimulating high levels of investment, transforming the economy into carbon-free, architecture into green, bioclimatic and safe) to revive Ukrainian settlements based on current analysis. situation in Ukraine according to available official data of losses from the impact of hostilities. It is argued that some places cannot be rebuilt in the way they existed, new roads, bridges and railways are under reconstruction, investment losses, labor outflows and defense spending add to the negative impact of hostilities on GDP. The current world experience in rebuilding cities affected by military conflicts (Bosnia and Herzegovina, Syria, Lebanon, Iraq, etc.) is analyzed. Accordingly, the research developed conceptual principles for the reconstruction of Ukrainian cities (villages, settlements) destroyed by hostilities, namely presented the necessary tasks (community involvement, setting priorities, respecting local traditions, healing the emotional state of residents for memories of horrific events), tools for their solution (platform for interconnection and exchange of projects with theoretical research and practical actions, system of organizational and economic measures of the nonlinear action plan for priority and further assistance to cities, districts, villages and their components, protection and reproduction of cultural heritage, attractive atmosphere of places and their further promotion), ways and results. It is argued that the urban planning of the country should be based on the principles of urban typology, population needs, priorities, innovation inclusiveness, emotional and spiritual healing, ambience, atmosphere, restoration of protected areas. The essence of each of the principles of building a new model of the country on the basis of sustainability, innovation, inclusiveness and creativity is revealed.

Key words: urban space, city, post-war reconstruction, ambience, atmosphere, cultural heritage, economic damage, military action.

Постановка проблеми. Сталий розвиток України в контексті вирішення питань безпеки має бути центральною ідеєю економічних перетворень післявоєнної відбудови. Проходження важкого шляху може стати точкою зародження нових трансформаційних перетворень. Це є потужним поштовхом та майбутнім зразком яскравішого виразу могутності через становлення унікальної моделі країни на засадах сталості, інноваційності, інклюзивності, креативності, шляхом імплементації та удосконалення позитивного світового досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців сучасності, які розкрили питання відбудови міст, в результаті тривалих військових конфліктів є Аззуз А. [1], Ахмад Р., Герцог А., Массон Д. [2], Хейн К. і Шуберт Д. [3], Педерсен М.Х. [4], Мірісаї С.М., Ібрагім М.А., Файза А. [5], Саїд З., Альмухтар А., Абанда Х., Тах Дж. [6], Джонсон Л.А., Ольшанський Р.Б. [7], Бедеску Г. В. [8], Бірон К.Л. [9], Сіссон П. [10], Мокаєд Д. [11], Бу Акар Х. [12],

Місра Т. [13], Олдріч Н. [14]. В своїх працях, вчені висвітлили розв'язання задач організаційно-економічного характеру щодо відновлення міст, соціального щодо покращення емоційного стану та спогадів про насильство, післявоєнного повернення та розміщення людей, соціально-культурного як ключового фактору у допомозі містам в одужанні після військової агресії.

Постановка завдання. Завданнями дослідження є розробка концептуальних засад та принципів відбудови українських міст із окресленням основних напрямів Плану дій щодо упорядкування урбаністичного простору країни на основі аналізу поточної ситуації в Україні за наявними офіційними даними щодо збитків від загального впливу бойових дій та погіршення економічної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід міст, які зазнали великих руйнувань, в переважній більшості характеризується тим, що після доволі тяжких подій міста відновлю-

ються з чистого аркушу. Це дозволяє містам стати динамічними фундаторами інноваційної архітектури [15, с. 1; 16, с. 5]. Оскільки, будь яка неприємна подія є досвідом, з якого необхідно робити висновки, міста України природно потребують удосконалення оснащення безпеки будівель, споруд, іншої інфраструктури, міського ландшафту. Випробуванню потребують підлягати нові методи та правила.

Ідея відбудови одного міста, без інформації про загальний стан України, за словами провідних архітекторів є невірною [17, с. 3]. Необхідний аналіз поточної ситуації в Україні. За декількома методами підрахунку збитків від прямого знищення та від загального впливу бойових дій, зокрема погіршення економічної ситуації в нашій країні, зростання безробіття, блокування торгівлі, зниження споживчого попиту відповідно до останніх офіційних даних прямий збиток складає 2608,02 мільярдів гривень, а непрямий – 16620,11 і 17733,06 мільярдів гривень. Втрати порівнюють із наслідками після Другої Світової війни.

За офіційними даними, станом на квітень місяць загальна сума задокументованого прямого

пошкодження інфраструктури, завданої Україні, становила 2608,02 мільярдів гривень, при цьому знищено велику кількість житлових будинків і доріг [18, с. 7]. За підрахунками Міністерства економіки України, лише інфраструктура зазнала збитків від війни на 119 мільярдів доларів.

Деякі місця неможливо відновити в тому аспекті, в якому вони існували, тому є необхідність у розбудові житла в іншому місці. Відбудові підлягають нові дороги, мости та залізниці, змінюватимуться маршрути постачання та логістичні ланцюги. Авіаційна сфера зазнає величезних втрат, багато аеропортів були пошкоджені або зруйновані. Зруйновано багато шкіл, дитсадків, лікарень, культурних об'єктів, підприємств (табл. 1). Понад 23 тис. км. доріг було пошкоджено на суму 1019,34 мільярда грн. Понад 40% квадратних метрів нерухомості було пошкоджено або знищено.

Втрати інвестицій, вплив робочої сили та витрати на оборону визначають додатковий негативний вплив військових дій на ВВП України, в розмірі від 20160 мільярдів грн. (564 мільярди доларів) до 21150 мільярдів грн. (600 мільярдів доларів).

Велика шкода завдана промисловим, освітнім та іншим об'єктам. Вартість пошкодження доріг

Рис. 1. Економічні втрати України від початку військових дій

Джерело: за даними Київської школи економіки (квітень, 2022 року)

Курс гривні: <https://minfin.com.ua>

та житлових будинків становить основну частину великої суми коштів, які знадобляться для відбудови України.

План дій щодо упорядкування урбаністичного простору повинен бути націлений на раціональне, інклюзивне, зелене та ефективне відтворення. Базуватися здебільш, на основі грантів з ретельною координацією джерел фінансування, бути спрямованим на підвищення продуктивності економіки, стимулювання високого рівня інвестицій, спонукати перетворенню економіки на безвуглецеву, архітектури на зелену, біокліматичну та безпечну. Завданням є не повернути все на свої місця, а дати новий фундамент для життєдіяльності. Система відродження міст України може мати нелінійний характер, відбудова одних компонентів дасть базис для пришвидшення відновлення інших. Реконструкція має ґрунтуватися на певному науковому концепті і принципах (рис. 2):

- типології міст;
- визначення потреб населення;
- пріоритетності;
- інноваційної інклюзивності;
- емоційного та духовного зцілення;
- амб'янс;
- атмосфери;
- відновлення об'єктів захисту.

Принцип типології міст. Відновлення міст та поселень України вимагає урахування їх різноманітності. Спеціальна державна програма реконструкції потребує індивідуального підходу відбудови до кожного українського міста в контексті та за допомоги найкращих практик і спеціалістів [19, с. 1]. Наприклад, портові міста є характерним міським типом, який відрізняється від інших типів міст, таких як столиця, заводських міст чи університетські центри.

Портові міста з акцентом на торгівлю та історичне переплетення портових і міських акторів мають особливу здатність до економічної, інституційної та екологічної стійкості [3, с. 236]. Вони вимагають фінансово-ємної великої спеціалізованої інфраструктури, побудованої на тривалий термін, довгострокового планування та співпраці, а також процесу адаптації.

Принцип визначення потреб населення. Важливим аспектом є урахування в реконструкції, її впливу на людей, що мігрували та відбудовують своє життя, середовище і спогади в нових місцях. Оскільки, найважливішою соціальною проблемою переселення після війни є міграція та демографічні зміни в міських районах післявоєнних міст. Добровільні та вимушені міграції відбуваються під час воєн через ризики окупації та масового руйнування міст. Міграція постає як соціальна проблема з низкою нерозривних проблем післявоєнного переселення. Післявоєнний хід процедур репатріації та демобілізації часто є громіздким. Повоєн-

ний період передбачає відбудову, яка відбувається у ризикованих середовищах, де мир і безпека повертаються повільно, як вважає Педерсон М. [4; 5, с. 40].

Повоєнне упорядкування урбаністичного простору міст потребує визначення потреб населення наступних категорій: 1) найбільш постраждали (громадяни, які були переміщені через масове руйнування їхніх будинків); 2) постраждали (громадяни, переміщені через первинні пошкодження житла, руйнування або загальну незахищеність та погіршення міської інфраструктури); 3) менш постраждали (громадяни зазнали меншої шкоди житлу та приватній власності). Інша класифікація надається Рабані Р.: 1) емігранти, які з нетерпінням повернуться; 2) емігранти, які не повернуться на батьківщину; 3) люди з інших куточків країни чи регіону, які приїжджають до післявоєнного міста, щоб знайти нові можливості [27, с. 12].

При проведенні процесу планування, повинні бути взяті до відома такі інформаційні дані як середня кількість сім'ї, вимоги до простору, соціальні, культурні аспекти, бажаний рівень зовнішнього впливу, переваги просторової конфігурації, розподіл простору, ступінь безпеки тощо. Можна узагальнити до наступних аспектів: функціональних, дизайну, культурних, соціальних, основних та другорядних вимог, уподобань та рекомендацій [6, с. 4; 7, с. 9]. Переміщення залежить від соціальної поведінки та культурних звичаїв, його слід досліджувати посилаючись на походження міста, мати характери добровільності. Створювати передумови для нового вкорінення та відчуття дому, землі, стабільності і можливостей, відчуття спільноти, як і місця з певною «атмосферою» [8, с. 42]. Пов'язуючи просторові міські проекти з соціально-економічними аспектами, міські творці можуть сприяти розбудові громади та почуття причетності для всіх мешканців.

Принцип пріоритетності. Є вимога у продуманій взаємопов'язаній та взаємодоповнюючій системі організаційно-економічних заходів плану дій щодо першочергової та подальшої допомоги містам, районам, селам та їх компонентам. Наприклад, у Боснії після війни жителі відбудовували 400-річний міст перед ремонтом власних дахів. У Непалі ремонт історичних місць країни об'єднав людей після руйнівного землетрусу 2015 року.

Принцип інноваційної інклюзивності. Реконструкція повинна зменшити наслідки майбутніх катастроф через покращення якості будівництва, уникнення небезпечних місць та підвищення рівня обізнаності громади. Одним із рішень цього питання є створення платформи для взаємозв'язку та обміну теоретичними і практичними дослідженнями та проектами архітекторів, планувальників, охоронців, інших фахівців з громадами та органами державної влади, які працюють над рекон-

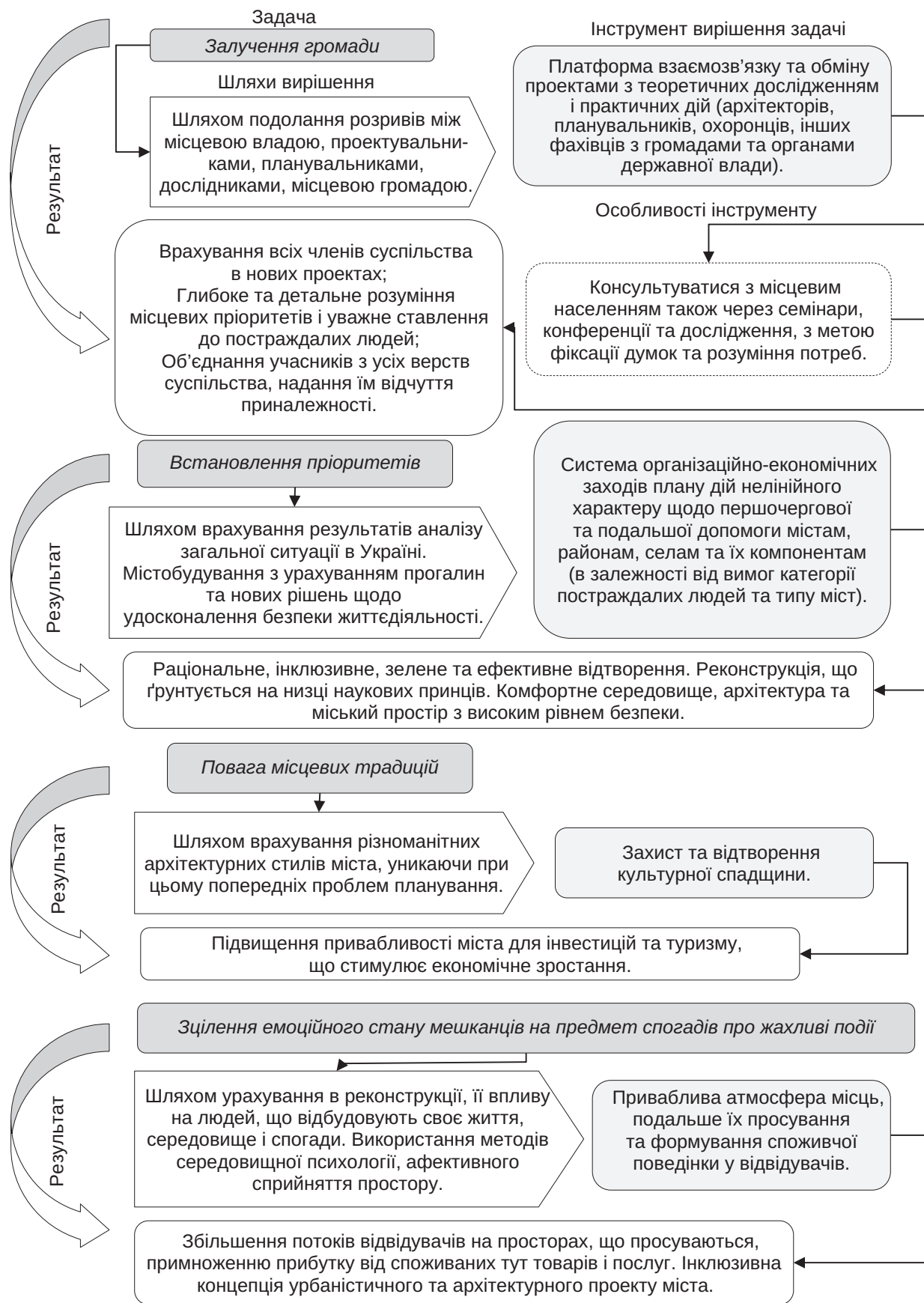

Рис. 2. Задачі та інструменти повоєнного відродження міст (сіл, селищ) України

Джерело: авторська розробка з використанням [1; 2; 20–26].

струкцією в містах, що зазнали війн або інших форм насильства та заворушень. Ця платформа може стати базисом процесу управління відновленням, як упорядкування складних етапів щодо організації, координації та комунікації акторів.

Принцип емоційного та духовного зцілення. Використовувати методи середовищної психології, зокрема імплементувати та вдосконалити інструмент картографування просторового визначення насильства та його видимості в місті в контексті систематичного емоційного та духовного зцілення від слідів жаклих подій у міському ландшафті [2; 26].

Принцип амбьянс. Завжди слід пам'ятати про ризику. У міському плануванні існує припущення, що майбутнє буде кращим, ніж сьогодні. Відбувається розвиток міста, проте пріоритетним, можна сказати першочерговим, є все ж таки безпека життєдіяльності. Реконструкція має розбудовуватися на засадах амбьянс¹, комфортного привабливого середовища, а саме архітектури та міського простору з високим рівнем безпеки (враховуючи досвід Об'єднаного дослідницького підрозділу CNRS Ambiance, Architectures, Urbanités Міністерства культури та комунікацій Франції (CRENAU та CRESSON) [21; 22; 23, с. 156; 24, с. 175].

Принцип атмосфери. Враховувати у плануванні роль сучасних методів спостереження міст відвідувачами, таких як відеозйомка, візуальна етнографія, фотодокументація, що дозволяють фіксувати ситуативність і присутність атмосферного (афективного) сприйняття середовища (можливостей життєдіяльності в просторі), його аттрактивності та потенційного формування амбьянс із якісними екологічно-естетичними характеристиками [25; 28].

Чуттєве та афективне сприйняття формує основу нових рішень для майбутнього світу, в цьому полягає сила архітектурної естетики [29]. Архітектурні рішення вселяють емоційний потенціал у фізичне середовище, формуючи підґрунтя для сприйняття атмосфери міста. Важливу роль грають фахівці в галузі маркетингу та менеджменту, які через символи та сенси території спонукають взаємодію індивідів в одному просторі [30, с. 80]. Відповідно, створюється базис привабливої атмосфери місць для подальшого їх просування та формування споживчої поведінки у відвідувачів [31, с. 476; 32, с. 78; 33; 34, с. 215]. Це призводить до збільшення потоків відвідувачів на просторах, що просуваються, і примноженню прибутку від споживаних тут товарів і послуг. Особливо, це стосується культурної спадщини, як всеукраїнської, так і індивідуальної для кожного міста.

Атмосфера визначає стан резонансу та ідентифікації (сенсомоторного, емотивного та когнітивного) між індивідом та навколишнім побудованим простором та діяльності, що відбувається в ньому як [35]:

- естетико-декоративна якість;
- особлива ідентичність місця «дух місця»;
- колективне уявне «дух епохи» (носії цінностей спільноти: соціальних, ідеологічних, політичних, релігійних);
- конститутивний характер (ідентичність, здатна надати явний і недвозначний вигляд конкретному простору, притягуючи емоційний, сентиментальний, соціальний, ідеологічний, моральний або духовний відтінок);
- перцептивний досвід (перцептивна напруженість між архітектурними особливостями місця та суб'єктивною чутливістю індивіда, зануреного в цю просторову область);
- настрої (емоційна тональність, яку випромінює оточення і налаштована на тимчасовий стан душі чи почуття того, хто перебуває в цьому просторі).

Сенсорний досвід (чуттєве сприйняття) мешканців просторового середовища дає розуміння процесу розвитку або гальмування можливостей взаємодії (природного, соціального та збудованого середовища). Використання цього методу планування призвело до покращення міського простору у Копенгагені, Нью-Йорку та інших містах [36]. Даний напрям відновлення міст розширює досвід соціальних відносин і веде до більш інклюзивної концепції урбаністичного та архітектурного проекту міста.

Принцип відновлення об'єктів захисту. Серед пріоритетів, слід вважати культурну спадщину, однак вона часто відсутня у місцевих та міжнародних стратегіях та планах дій. Управлінням ризиками міських катастроф, стійкості та глобальних земельних практик Світового банку було зазначено, що процес об'єднання громад та примирення в містах фактично залежали від визначення культурних пам'яток [9; 37].

Якщо говорити про майбутню безпеку, необхідним є розуміння того, що на території нашої країни велика кількість знаменитих пам'яток Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, які вимагають порятунку від можливої загрози. Офіційно в Україні нараховується сім пам'яток. Слушним є проведення моніторингу та створення бази даних культурних цінностей та виконання можливих кроків щодо забезпечення захисту їх більшої кількості. Безпека міського простору, архітектури та культурних пам'яток є джерелом соціальної мобільності, згуртованості та економічного розвитку. Порядок ден-

¹ Амбьянс – від лат. *ambire*, що означає «жаркі та всеосяжні обійми», ідея в давньогрецькому суспільстві щодо створення комфортного середовища, в якому людина відчуває себе захищеною.

ний Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку до 2030 року визнає невід'ємну роль культури в досягненні цілей сталого розвитку, таких як освіта, екологічна стійкість і гендерна рівність [10]. Після отримання статусу Всесвітньої спадщини, міста мають можливість здобуття національної та міжнародної уваги, а також багато ініціатив і фінансів з підтримки в рамках проекту реабілітації міста, що принесе вражаючі результати [11]. Великі інвестиції в культуру на початку процесу реконструкції в кінцевому підсумку окупляться, підвищуючи привабливість міста для інвестицій та туризму, що стимулює економічне зростання.

Захист всесвітньої спадщини це шлях до миру та ілюстрація переживання окремими елементами суспільства минулого як частини комплексу цікавих та інклюзивних процесів [12–14; 20; 38]. Разом з цим, зосередженість місцевої влади на зміні соціально-культурного наративу породжує концепцію громадської культури, як спосіб сприяння колективним інвестиціям у майбутнє міста, особливо серед громад, які раніше були фізично та соціально виключені. Заохочення мистецтва паралельно з фізичним покращенням у громадах міста, поєднання історичного та безпечного з новим формує міста з контрастною архітектурою, що зливається з існуючим та новим плануванням.

Висновки з проведеного дослідження. Ставлення українських міст на шлях відродження після серйозних втрат внаслідок військових дій на території країни, вимагає пошуку нових рішень та уникнення появи можливих ризиків та загроз. Повоєнне відновлення міст – це не звичайна відбудова існуючого раніше устрою, це трансформаційний процес, який торкається усіх аспектів життя. Новий погляд на місто як природно-господарську систему, інноваційне середовище задля забезпечення сталого, екологоорієнтованого, інклюзивного та креативного розвитку існування і життєдіяльності людини повинен ґрунтуватися на відповідному науковому концепті, який охоплює міждисциплінарні дослідження та поєднання поглядів органів державної влади, проектувальників, дослідників і місцевої громади.

REFERENCES:

1. Azzouz, A. (2017). *Rebuilding Homs: how to resurrect a city after years of conflict*. Available at: <https://theconversation.com/rebuilding-homs-how-to-resurrect-a-city-after-years-of-conflict-74629>.
2. Ahmad, R., Hertzog, A. & Masson, D. (2017). *Missing maps of urban violence: counter-mapping cities under occupation. Mapping the sensitive memories of political violence*. Université de Cergy-Pontoise–MaisonInternationalede la Recherche. Available at: <https://www.ambiances.net/workshops/cergy-2017-mapping-the-sensitive-memories-of-political-viol.html>.

3. Hein, C., & Schubert, D. (2021). Resilience, Disaster, and Rebuilding in Modern Port Cities. *Journal of Urban History*, 47(2), 235–249. DOI: <https://doi.org/10.1177/0096144220925097>.
4. Pedersen, M.H. (2003). Between homes: Post-war return, emplacement and the negotiation of belonging in Lebanon [Unpublished manuscript]. *UNHCR The UN refuge agency*, 79.
5. Mirisae, S.M, Ibrahim, M.A, & Faizah, A. (2015). Post-War Resettlement and Urban Reconstruction: A case study of Khorram-Shahr, Iran. *Journal of Design and Built Environment*, 15. 39–47.
6. Saeed, Z., Almkhtar, A., Abanda, H. & Tah, J. (2022). Mosul City: Housing Reconstruction after the ISIS War. *Cities*, 120.
7. Johnson, L.A., Olshansky, R.B. (2017). *After Great Disasters. How Six Countries Managed Community Recovery*. Lincoln Institute of Land Policy.
8. Bădescu, G. (2015). Dwelling in the Post-War City Urban Reconstruction and Home-Making in Sarajevo. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*. 46, 35-60. DOI: <https://doi.org/10.3917/receo.464.0035>.
9. Biron, C.L. (2019). *Why culture is the key to helping cities heal after disasters*. Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2019/03/missing-ingredient-in-healing-cities-after-disaster-culture>.
10. Sisson, P. (2022). *What Should Ukraine's Reconstruction Look Like?* Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-03/how-to-think-about-rebuilding-ukraine>.
11. Mokayed, D. (2021). *Aleppo-Rebuilding Cities After a Crisis*. Available at: <https://www.myliveablecity.com/article/detail/aleppo-rebuilding-cities-after-a-crisis/free>
12. Bou Akar, H. (2018). *For the War Yet to Come: Planning Beirut's Frontiers*. Stanford, Stanford University Press.
13. Misra, T. (2019). *To successfully rebuild a city, don't forget the culture*. <https://psmag.com/social-justice/rebuilding-a-city-starts-with-its-culture>.
14. Aldrich, N. (2020). *Rebuilding Britain: the challenge for post-war town planners*. Available at: <https://www.savills.co.uk/blog/article/302371/residential-property/rebuilding-britain--the-challenge-for-post-war-town-planners.aspx>.
15. WTTW (2022). *Chicago shall rise again. The great Chicago fire. Rebuilding a better city after the blaze*. Available at: <https://interactive.wttw.com/chicago-stories/chicago-fire/chicago-shall-rise-again-rebuilding-a-better-city-after-the-blaze>.
16. Smith, C. (2020). *Chicago's Great Fire: The Destruction and Resurrection of an Iconic American City*. Atlantic Monthly Press.
17. Hahn, J. (2022). *Foster's plans for Kharkiv rebuild are "100 per cent ineffective" says Ukrainian architect*. Available at: <https://www.dezeen.com/2022/04/27/norman-foster-kharkiv-rebuild-slava-balbek>.
18. Quinn, C. (2022). *The cost of Putin's war: Ukraine has 'suffered £70 billion in infrastructure damage' in just nine weeks of war – as Zelensky vows to make Russia pay for rebuild after Boris pledged 'a new Marshall Plan' to fix the war-torn nation*. Available at: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10770363/Ukraine-suffered-70-BILLION-infrastructure-damage-just-nine-weeks-war.html>.

19. President of Ukraine (2022). *For every Ukrainian city affected by the Russian invasion, a reconstruction program will be created* – Volodymyr Zelenskyy. Official site. Available at: <https://www.president.gov.ua/en/news/dlya-kozhnogo-ukrayinskogo-mista-yake-postrazhdalo-vid-rosij-73481>.
20. Glasberg, Eve. (2020). *The Post-Conflict Cities Lab Helps Architects and Planners Rebuild in the Middle East*. Available at: <https://news.columbia.edu/news/architecture-urban-planning-post-conflict-cities-lab-rebuilding-middle-east>.
21. CNRS (2022). *Ambiances – revue internationale sur l'environnement sensible, l'architecture et l'espace urbain*. Available at: <https://journals.openedition.org/ambiances>.
22. Ambiances, Architectures, Urbanités (2022). *Unité Mixte de Recherche CNRS*. <https://aau.archi.fr/laboratoire-aau>.
23. Thibaud, J. (2012). Petite archéologie de la notion d'ambiance. *Communications*, (1)90. 155–174.
24. Spitzer, L. (1942). Milieu and ambiance: an essay in historical semantics. *Philosophy and Phenomenological Research*, 3 (2). 169–218.
25. Mackrodt, U. (2019). How atmospheres inform urban planning practice – insights from the Tempelhof airfield in Berlin. *Ambiances – revue internationale sur l'environnement sensible, l'architecture et l'espace urbain*, 5. DOI: <https://doi.org/10.4000/ambiances.2739>.
26. CRESSON (2022). *Cartophonies*. Available at: <https://www.cartophonies.fr>.
27. Rabani, R. (1997). *Sociology of Reconstruction [Paper presentation]. Paper presented at the 3rd International Conference on Reconstruction of the War-Damaged Areas*. Tehran: Tehran University Press.
28. Havik, K. (2019). TerriStories. Literary Tools for Capturing Atmosphere in Architectural Pedagogy. *Ambiances – revue internationale sur l'environnement sensible, l'architecture et l'espace urbain*, 5. DOI: <https://doi.org/10.4000/ambiances.2787>.
29. Andersson, Stig L. (Ed.). (2014). *Empowerment of Aesthetics: catalogue for the Danish Pavilion at the 14th International Architecture Exhibition; La Biennale di Venezia 2014 (1. ed)*. Skive: Wunderbuch.
30. d'Hautesserre, A.M. (2015) Affect theory and the attractiveness of destinations. *Annals of Tourism Research*, 55, 77–89.
31. Spence, C., Puccinelli, N., Grewal, D. & Roggeveen, A. (2014). Store atmospherics: A multisensory perspective. *Psychology & Marketing*, 31 (7). 472–488.
32. Currie, M. (2017). A design framework for small parks in ultra-urban, metropolitan, suburban and small town settings. *Journal of urban Design*, 22 (1). 76–95.
33. Torgue, H. (2013) *Ville, Architecture et Ambiances. Matière et esprit du lieu. École d'Automne du GDR VISIBLE, de la SFA et de l'IRSTV*. October.
34. Forrest, R. (2013). Museum atmospherics: The role of the exhibition environment in the visitor experience. *Visitor Studies*, 16 (2). 201–216.
35. Canepa, E., Scelsi, V., Fassio, A., Avanzino, L., Lagravinese, G. & Chiorri, C. (2019). Atmospheres: Feeling Architecture by Emotions. Preliminary Neuroscientific Insights on Atmospheric Perception in Architecture. *Ambiances – revue internationale sur l'environnement sensible, l'architecture et l'espace urbain*, 5. DOI: <https://doi.org/10.4000/ambiances.2907>.
36. Lebois, V. & Laburte, D. (2018). *Corps enquêteurs et lieux performés. Ambiances – revue internationale sur l'environnement sensible, l'architecture et l'espace urbain*, 4. DOI: <https://doi.org/10.4000/ambiances.1618>.
37. World Bank (2022). *Sameh Wahba – Global Director, Urban, Disaster Risk Management, Resilience and Land Global Practice*. Available at: <https://www.worldbank.org/en/about/people/s/sameh-wahba>.
38. International Peace institute (2022). *Nadia Al-Said*. Available at: <https://www.ipinst.org/by/nadia-al-said>.